

DAG SOLSTAD

Mina damer och herrar, herr ambassadör, pristagare,
hjärtligt välkomna till Svenska Akademien.

I vanliga fall är det ständiga sekreteraren som företräder Akademien vid sådana här tillfällen. Hon befinner sig emellertid på andra sidan Atlanten just idag, men sänder givetvis en varm hälsning. I egenskap av terminens directeur får jag träda i hennes ställe.

Det nordiska priset är Svenska Akademiens största egna pris, inte bara till prissumma utan även i den meningen att det har en räckvidd över fem nationer. Priset instiftades i samband med Akademiens 200-årsjubileum 1986, och utgår ur Stiftelsen Karin och Karl Ragnar Gierows donationsfond. Mottagare ska vara en nordisk författare som gjort betydelsefulla insatser inom Akademiens verksamhets- eller intresseområden. De senaste fem årens mottagare har varit Einar Már Gudmundsson, Sofi Oksanen, Lars Gustafsson, Thomas Breidsdorff samt Monika Fagerholm.

Det är ett stort nöje att hälsa årets mottagare, Dag Solstad, välkommen hit till Börssalen. Han ska strax få inta scenen och tala själv. Vilket är det väsentliga inslaget i den här lilla ceremonin.

Något vi ser fram emot. Även om Dag Solstad är en i allra högsta grad närvarande och pågående person i den norska offentligheten, så är hans röst inte lika väl företrädd i den svenska. Ett förhållande som hans översättare Hans O Sjöström, Cajsa Mitchell, Jan Stolpe och Lars Andersson rättat till vad beträffar det skönlitterära. Ett sådant här pris kan i någon mån bidra till att uppmärksamma även andra sidor av Solstads verksamhet. Låt oss hoppas det.

Det är nu inte min avsikt att försöka mig på någon uttömmande beskrivning av Dag Solstads litterära produktion. Den omfattar ett tjugotal romaner och novellsamlingar, ett antal artikelsamlingar, skådespel, böcker i andra ämnen, som fotboll, med mera. Solstad är läst och översatt, hans betydelse för yngre generationer av författare får man ofta bekräftad.

Men jag kan inte avhålla mig från att göra en liten reflektion, efter att ha följt detta författarskap i åtminstone fyrtio år, och nu, i samband med detta pris, fått anledning att återvända dit.

Det är en envis vanföreställning, inte minst bland yngre medborgare, att litteraturen i Norden på 1970-talet helt och hållet präglades av doktriner från den dogmatiska vänstern. Den existerade, och utövade sitt inflytande, förvisso, men

studerar man bokförlagens verkliga utgivning från de åren, såg den i stort sett ut som bokutgivningen gör idag. Den är allt annat än entydig.

De politiskt radikala författarna gjorde sig hörda, men de var inte så många som man tror, och de verkligt radikala *bra* författarna var ännu färre. Att tala om någon stor dominans är alltså oriktigt. 70-talets litteratur är lika komplex och sammansatt som 20-talets, något som Solstad för övrigt ägnar en intressant och poängrik genomgång i romanen *Genans och värdighet*. Flera av 20-talets storverk visar sig vara skrivna på 10-talet, eller på 30-talet, eller ännu senare.

Och omvänt. Varför man kan säga att en del böcker av till exempel Sigurd Hoel kunde ha skrivits idag.

Men det fanns däremot ett utbrett intresse, en förväntan, en stark förhoppning om att konsten i allmänhet skulle bli en angelägenhet för det stora flertalet, bli ett medel i kampen för jämställdhet och rättvisare fördelning av jordens tillgångar. Romankonsten skulle inte bara spegla och förklara utan fastmer förändra våra livsvillkor.

Det är ganska höga förväntningar på en konst som vars karakteristiska egenskaper utmärks av långsamhet, eftertanke, ensamt skrivande och ensamt läsande. Man skulle rentav kunna kalla det en paradoxal förväntan. Den värld som för en läsare kan verka förklarad, såsom den framträder i ett litterärt verk, är inte sällan framställd av en inåtvänd och världsfrånvärd grubblare.

Det var likväl denna uppdämda förväntan som gjorde att ett antal norska författare väckte stort uppseende här hos oss i slutet av 70-talet. Några introducerades som uppenbarligen lyckats med konststycket att skildra samhälleliga förhållanden och motsättningar på ett sätt som gjorde att man kunde tro på det man läste. Här fanns komplikationer som gjorde läsningen spännande.

Förhållandena var inte helt desamma i våra länder, men ändå tillräckligt lika för att en utsaga som väckte gensvar där, väckte gensvar även här.

Det var väl ungefär som i Arve Opsahls monolog om flickorna i Lissabon. Det de hade i Oslo, det hade de här med.

Det var en litteratur som stod fri men som ändå återknöt till den äldre arbetarlitteratur vi hade här i landet. En litteratur som inte skyggade för modernismens konstgrepp, skriven av författare som på sin tid fick kämpa och slå sig in i salongerna för att bli tagna på allvar, autodidakter, lantarbetare, riktigt fattiga. De fick erkännande och blev framgångsrika. Några av dem tillhör också våra föregångare här i dessa gyllene salar.

De var författare av en sort som inte förekom på så många andra håll i världen. Deras litteratur var också verkligt originell, och fick stor betydelse i ambitionen att reformera ett fattigt land.

Det var kanske den djärvheten man kände igen hos de unga norrmännen, intellektuella som ville något annat, en annan verklighetsbeskrivning, en annan historiesyn än den som vanligen förmedlades från katedrarna.

Berättelserna från den tiden kan onekligen sägas spegla en form av väckelse, en rörelse som satt spår i historien, som en del idag minns med glädje, andra med fasa.

Vi vet hur det gick. Lite av det uppväckta visade sig kapabelt att hålla sig på fötter, utan insomnade med tiden frivilligt, alternativt nedsövt av 80-talets giftiga

reaktion och mer förbehållslöst ekonomistiska synsätt. Väckelsen blev snart ett lätt rov för en distanserad ironi.

Detta bara sagt som några bland många reflektioner vid omläsningen av ”Gymnasielärare Pedersens berättelse om den stora politiska väckelsen som har hemsökt vårt land”.

Ett vanligt förekommande missförstånd bland unga på 70-talet var att August Strindberg var mer framsynt och därmed givetvis bättre för folket än Henrik Ibsen. För en ung publik kunde en uppsättning av *Vildanden* alldeles entydigt föreställa den offentliga lögnens triumf över det radikala sanningssägandet. Vem vinner våra hjärtan? Ja, inte är det Gregers Werle med sina tråkiga krav på sanning till varje pris.

Det är inget att göra sig lustig över idag. Strindbergs neurotiska ombytlighet som person kunde ju lätt ge intryck av ett rebelliskt sinnelag, i synnerhet om man jämförde honom med en till synes oberörd sfinx som skred omkring tyngd av ordnar i Kristiania.

Med den grovhet och orättvisa som kännetecknar all effektivitet kan man säga att Strindberg kunde hysa en åsikt, en världsbild i taget. Nästa dag, nästa pjäs, företrädde han den diametralt motsatta.

Ibsen å andra sidan, odlade redan från början sin tvesyn, han lyckades inkorporera livets rikedom av motsägelser i sitt eget väsen, han var mentalt robust nog för att härbärgera paradoxer som slitit en mindre stryktålig konstnär i stycken. Den förmågan, eller om man ska kalla det för en konstitutionellt förankrad världsbild, kom att präglade hans dramatiska gestalter in i minsta biroll. Helheten är närvarande i varenda detalj.

Jag vet att Dag Solstad ogärna förespeglar någon stor och självklar affinitet med Ibsen, att han hellre betonar vikten av sin ungdoms läsning av exempelvis Knut Hamsun. Men beträffande estetisk dualism är han Ibsens frände. I de oskrivna och därför paradoxalt omfångsrika memoarerna heter det också: ”Jag förmår inte att leva utan dubbelhet, jag finner det outhärdligt att möta människor utan dubbelhet.” Vi är tacksamma att Alf van der Hagen nedtecknat dessa konstateranden.

Kanske är det ett lika väl förvaltad som förnekad arv efter Ibsen som gör att man läser Solstad från början till slut som en i allra högsta grad hel och komplett författare, att just det paradoxala, skenbart inkonsekventa och motsägelsefulla, verkar till fördel för en helhet som är djupt mänsklig.

Litteraturvetaren Kari Løvaas framhåller i några intressanta essayer hur t ex ett mänskligt grundbegrepp som *skam* får en framträdande och originell belysning hos Solstad. Som till exempel i romanerna om *T. Singer*, eller *Armand V.*

Det vi kallar skam kan på ett utomordentligt bra sätt belysa den dubbelhet som genererar stor berättarkonst. Skam får ett odelat negativt värde i samband med sociala stigmata, som etnisk tillhörighet, i ödet att identifieras med en viss nedvärderad grupp. Alltså ett sätt att få erfara hur förtryck utövas och blir till självförakt och ofrihet.

Men skammen kan likväl utgöra ett slags kvitto eller verifikation på att man just utövat sin frihet, att man tar vara på möjligheten att agera som en självständig

individ, och därmed tar risken att begå missgrepp, göra fel, och då inte bara som att begå någon stor dödssynd, utan som en högst vardaglig förseelse, ett etiketsbrott, att helt enkelt göra bort sig.

Huvudpersonen Singers starka medvetenhet om tillvarons komplikationer - att livet erbjuder ett närmast obegränsat sortiment av möjliga pinsamheter, brydsamma situationer, stora och små förödmjukelser - kan ibland få honom att likna Charlie Chaplin, regisserad av Roy Andersson. Under en yta av vardagligt stillastående ruvar total panik.

Att författaren till detta lysande porträtt någonstans påstår sig sakna humor får man ta som dåligt självförtroende, eller bristande självinsikt, eller ännu hellre, som ett skämt i sig.

Antagandet att skammen är oupplösligt förenad med verklig frihet måste förstås skildras som ett av mänsklighetens tragiska predikament. Eller komiska? Eller både och? Jean-Paul Sartre är i alla fall inte lika rolig som Dag Solstad. Det är ett som är säkert.

Frihetens väsen kan i det här sammanhanget beskrivas med en annan paradox – i akten att manifesteras sitt avståndstagande, med ett NEJ; genom att fullt frisk och med fri vilja parkera sin existens i en rullstol. Ett brott mot diverse lagar och förordningar, juridiska såväl som moraliska, men ändå - en akt av frihet, med ett pris som Björn Hansen i *Elfte romanen*, *artonde boken* är villig att betala.

Att driva en romangestalt till ett så drastiskt beslut och genomföra det på ett trovärdigt sätt kräver inte bara en stark och övertygande stil, det kräver också en känsla för psykologisk timing, eller, varför inte, narrativ auktoritet. Ska man som läsare acceptera något alldeles osannolikt måste man bli bearbetad, ledas in i tankemönster och föreställningsvärldar som för många läsare är fullkomligt främmande, direkt exotiska. Alltså, litteraturen måste få verka, göra det den är bra på. Gestalta sitt innersta.

Litteraturen har egentligen bara två poler i sin urcell – att göra det osannolika sannolikt, och vice versa, att få det vardagliga och invanda att framstå som något egentligen alldeles oerhört. Allt från litteraturens begynnelse, vid lägerbålen där man grillade mammutar, fram till våra dagars digitala berättarstorm, förhåller sig i något motto till de två polerna. Att göra det fantastiska rimligt och det vardagligt förtrogna till något främmande, ibland också skrämmande. Det är i pendlandet mellan dessa två poler som en författare visar om han eller hon är någonting att ha. Det är där konsten uppstår, eller inte.

Dag Solstads sätt att uppenbara stora existentiella frågor i det vardagliga är vackert, ibland modigt och ofta gripande, helt utan sentimentalitet, på ett sätt som man som läsare kan uppfatta som... ja - överraskande. Det är originellt och djupt igenkännligt, på samma gång.

Det kan delvis ha med stilen att göra. Vad stil egentligen är för något kan man hålla långa seminarier om. Här menar jag skrivsätt, ordval, meningsbyggnad, utan att ta hänsyn till modern litteraturteori.

Dag Solstad har utvecklat en stil och form som krävt stor möda men som också belönat sin författare med en berättarfrihet, som varit värd varenda mödosam omskrivning. Som han talar om i boken om *Armand V*, fotnoter till en outgrävd roman. Den långt drivna noggrannhet varmed vissa fullständigt

odramatiska skeenden redovisas gör dem märkvärdigt intressanta att följa. Det vill säga: han omdefinierar begreppet dramatik.

Solstad kan ibland beskrivas som de långa meningarnas mästare. Med kommaterade satser i ett skenbart vardagligt tonfall, långa varvade med korta, rad efter rad, ibland på en halv sida. Varpå en egenartad läsrytm uppstår, med en dödsföraktande närhet till det eleganta offer på trovärdighetens altare som man kallar preciositet. Ett offer som Solstad aldrig skulle begå.

Till stilen hör också upprepningen, de återkommande epitetens och karaktäristikernas konstgrepp. Ett av de svårare att utföra. Även där har Solstad en egen metod. Kanske vad man kunde kalla den norröna ramsans enkla magi.

Upprepningen är inget unikt. Man har noterat den hos Tolstoj, där troligtvis Hemingway hittade den och gjorde den till sin. Var österrikaren Thomas Bernhard hittade sin vet jag inte. Men den kom i hans fall att bli signatur för ett slags soignerat ursinne, ibland på gränsen till det uthärdliga. Eller komiska. Ett eller annat överslag kan inträffa när man väl börjar.

Men inte heller det förekommer hos Solstad. Hans litterära balanssinne är absolut.

De senaste decenniernas många intensiva karaktärsstudier, har skeenden som ibland upprättar en direkt förbindelse mellan minutiös vardagsrealism och något som man med en oskyldig travesti kan kalla tillvarons gåtfulla ogenomtränglighet.

Blicken ut mot samhället är emellertid lika skarp som tidigare, engagemanget i samtidens frågor är inte mindre idag än vad den var på 70-talet.

Kanske är det denna spänning som man anade redan från början och som gjort hans författarskap till en alldeles egen väckelse, som hållit sig alert så länge, helt enkelt levande, det vill säga föränderlig och lika vital som - ursäkta mig - vidunderlig.

Med detta vill jag gratulera årets mottagare av Svenska Akademiens nordiska pris - Dag Solstad. Varsågod, platsen på scenen är din.

Klas Östergren